HARF DEVRİMİ

METİN KALE*

Tarihimiz boyunca çok değişik ülkelere yayılan, ulusal dehalarını çeşitli devletler kurarak gösteren ve değişik kültürlerle ilişki içinde olan biz Türkler, bugün kullanmakta olduğumuz Latin alfabesine gelinceye kadar başlıca Göktürk, Uygur ve Arap alfabelerini kullanmışızdır.

"Latin Harfleri ile Türk Alfabesi" veya Harf Devrimi olayını daha iyi anlayabilmek için Türklerin yazı konusunda geçirdikleri evreleri kısaca görmek ve Arapçanın Türk toplumu üzerindeki etkilerini bilmek gerekir.

Türklerin ilk ataları Göktürkler olup, kullandıkları dil de Göktürkçe'dir. Bilindiği gibi bu dil Ural - Altay dil grubundandır. Bilinen en eski Türk yazılı belgesi de 732-733 yıllarında yazılan ve 1893'de çözülebilen meşhur Orhun Anıtları'dır. Arami kökenli olan bu yazıların Hitit, Likya ve Finike etkisinde kaldığı düşünülmektedir. Kaya ve taşlara yazılan, böyle olduğu için de yuvarlak değil, dik çizgilerden oluşan bu yazı tarzına "Runik" denir.

Dokuzuncu yüzyıl ortalarına doğru Türkler, Müslümanlığın ve dolayısıyla Arap yazısının etkisi altına girmeye başlarlar. Ancak Müslüman olmakla birlikte kendi dillerini bırakmazlar ve dil geniş halk kitlelerinin konuşma dili olarak canlılığını sürdürmeye devam eder. *Divanu Lügati't Türk*'ü yazan (1072) Kaşgarlı Mahmut Türkçenin, Arapçaya üstünlüğünü savunur. Fakat Arapça din dili olarak camide, bilim dili olarak da medresede egemendir artık. Selçuk ve Osmanlı medresesinde öğretim Arapça yapılır. Türkler İslâmiyetle birlikte kullandıkları Uygur yazısını bırakıp Arap yazısını almışlardır. Onuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar gelmiş geçmiş bütün Müslüman Türk Devletleri hep Arap yazısını kullanmışlardır. Osmanlı devleti de Arap yazısına büyük bir tutuculukla sarılmıştır. Arap yazısı Kur'an yazısı olduğu ve dinin bir parçasıymış gibi görüldüğü için alınmıştır. Ancak bu yazı alınırken bunun Türk diline uygun olup olmadığı gözönüne alınmamış, din kaygısı, dil kaygısına egemen olmuştur. Bir bakıma Arap yazısı Türk diline tepeden inme giydirilmiştir. İki dil arasındaki çelişkiler temelden geli-

---

* Prof. Dr., Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Üroloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

yordu ve Arap harfleriyle Türkçe seslerini saptama olanağı yoktu. Arap yazısı ünsüz (sessiz) harflerden kurulu bir yazı sistemiydi. Sadece üç ünlü (sesli) bulunan Arapçada ünlü harflerin pek önemi yoktu. En belirgin özelliği ünlüleri bol olan Türkçe'de ise sekiz ünlü vardır. Bu açıdan bakılınca Arapça, Göktürk yazısından bile geri bir yazıydı. Ünlü sesler Türkçe'nin adeta can damarı gibiydi, ünlüsü az olan Arapça, Türk dilini can damarından boğuyordu. Türkler bu boyunduruğa ta Atatürk ortaya çıkana kadar katlanmak zorunda kalmışlardır. Türk fonetiğine uymayan bir yazı sistemi olan Arapça'da kimileri gırtlaktan gelen çatlak sesler; kimileri de dil ucundan çıkan peltek sesler gibi Türkçede bulunmayan birtakım sesler için harfler vardı.

Anadolu Beylikleri döneminde Türkçe bir ölçüde Arapça ve Farsçaya direnebilmişti. Bu beyliklerin kurucularının çoğu Türkçeden başka dil bilmiyorlardı. Özellikle Osmanlı Türkçesi tarihsel koşulların etkisiyle gittikçe Arapça ve Farsçanın egemenliği altına girmiştir. Fatih'in İstanbul'u fethi ile birlikte İstanbul'da kurulan sekiz medresede "Sahn'ı Seman medreseleri" derslerin tamamı Arapçaydı. Türkçe medreselerin dışına itilmişti. Yavuzla beraber halifelik Osmanlı Devletine geçince, devlet bir İslam İmparatorluğu hüvviyetine bürünmüştür. Osmanlı medreselerinin kapıları Arap ulemasına açılmıştır. Böylece Arapça güçlenme sürecine girer. Yirminci yüzyıla girilene kadar Arapça ve Farsça'nın Türk dili üzerinde baskıları sürer ve Osmanlı topraklarında kullanılan yazı dilinde Türkçe sözcükler % 38'e düşer, Arapça ve Farsça sözcüklerin toplamı da % 58'e çıkar. Arapçanın Türk halkı arasında dil birliğinin kurulmasını engellemek, ağız ve şive ayrılıklarını arttırmak gibi yıkıcı etkileri de olmuştur. Yani Arapça bir bakıma ulusal birliğin kurulmasında engelleyici bir faktördür. Onuncu yüzyıldan, ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar Arap yazısına sessizce boyun eğen Türkler, Toynbee'nin deyimiyle ".... Hısımları Macar ve Fin'lerin ta başından beri yaptıkları gibi, dillerini Latin Alfabesiyle yazabilmek için bin yıl beklemek ve bütün yazım güçlüklerine katlanmak zorunda kaldılar."

Uyanışın Başlaması

Arap yazısının Türk diline ters düştüğünü yüzyıllarca pek kavrayamayan Türkler, ilk kez 17. yüzyılda Katip Çelebi'yle bu yazının yetersizliğini farketmişlerdir. Ondokuzuncu yüzyıla girilirken Devletin çökmekte olduğu, bu çöküşü durdurabilmek için Devleti yeniden yapılandırmak ve çağa uydurmak gereği anlaşılır. İşe ordudan başlanarak 1773'de Deniz Harp Okulu, 1793'de

Kara Harp Okulu açılır. Açılan bu okullarda eğitim ve öğretime Avrupa yöntemleriyle başlanır.

Tanzimatla birlikte Devletin genel politikası doğu uygarlığından batı uygarlığına yönelir. Askeri okulların yanında yeni sivil okullar da açılır. Eğitimin önemini kavrayan Sadrazam Ali Paşa; "eğitim geliştirilmezse dayanamayıp biteriz" der. Eğitim denince de iş yazı sorununa gelir, dayanır ve böylece Arap yazısı tartışılmaya başlanır. Batıda okuryazarlığın oldukça yaygın olmasına karşın, Osmanlıda okuryazarlık belli kesimlerle sınırlı kalmıştır, Devlet yöneticileri, komutanlar ve ulemadan başka geniş kitleler okuma yazma bilmemektedir. Bunlar bile Arapçayı yanlışsız okuyup yazamazlardı. Avrupalılar bir yana Osmanlı yurttaşı olan Ermeniler, Rumlar, Sırplar ve Romenler bile eğitimde Türkleri geçmişlerdir. Artık Arap yazısı bir sorun olarak Tanzimat aydınlarını düşündürmeğe başlar.

Ahmet Cevdet Paşa 1851'de *Kavaid'i Osmaniye* adlı kitabında Türkçede bulunup da Arap harfleriyle gösterilemeyen sesler için yeni bir yazım yolu aranması gerektiğini belirtir. Maarif Nazırı Münif Paşa 1862'de "Cemiyet'i İlmiye'i Osmaniye" de Arap harfleriyle okuyup yazmanın zorluğunu, halkın eğitiminin yapılamadığını, kitap, dergi ve gazete basımının güç olduğunu, bu sebeplerle Arap harflerinin düzeltilmesi gerektiğini ileri sürerken Latin harflerinin üstünlüğünü belirtmekle birlikte, Arap alfabesinin bırakılıp yerine Latin alfabesinin alınmasını savunamamıştır.

Ünlü Azeri piyes yazarı ve şair Mirza Fethali 1863'de Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'ya "Harflerin İslahı" projesini sunar. Projesi "Cemiyet'i İlmiye'i Osmaniye"de ele alınan Fethali alfabe konusunun din işi ile bir ilgisi bulunmadığını, Latin harflerinin benimsenip kullanılmasının şeriat'a ters düşmeyeceğini söyler. Ancak Cemiyet Fethali'nin bu projesini benimsemeye cesaret edemez, kendisine Mecidiye Nişanı ile bir Takdirname verir. Binbaşı Ömer Bey ile Menemenlizade Tahir Bey adında iki Osmanlı subayı 1868'de Fethali'nin cesaretli tutumundan esinlenerek Latin Alfabesinin alınmasını savunmuşlardır.

Şinasi, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi tanınmış gazeteci, şair ve düşünce adamları Arap harflerinin kusurları olduğunu, bununla halkın okuma yazma oranının arttırılamayacağını ve düzeltilmeleri gerektiğini ifade etmişlerse de Latin Harflerinin alınmasını hiç düşünmedikleri gibi hatta karşı çıkmışlardır. Namık Kemal'e göre Arap yazısı Kur'an yazısı olduğu için kutsaldır, Arap yazısı bırakılırsa dinden uzaklaşılır. Arap yazısının bırakılmasıyla kültür tari-

hinden kopulacak, eski kültür değerleri yeni yazıya aktarılamayacak ve gelecek kuşaklar da bunlardan yararlanamayacaktı. Yazı değişikliği bir bakıma kültürel intihandır. Ayrıca dönemin bütün aydınlarında olduğu gibi Namık Kemal'de de şu düşünce hep varolagelmiştir: Latin Alfabesi benimsenirse İmparatorluktaki öteki toplumlar da kendilerine birer alfabe yapabilir bu da Devletin yokolmasına yol açabilirdi. Devletin ayakta kalabilmesi için Osmanlıca yaşatılmalıydı. müslümanları da kaynaştıracağına inanılıyordu. Ayrıca Osmanlıca' nın İmparatorluktaki *Terakki* gazetesinde 1869'de "Maarif i Umumiye" başlıklı yazıda " Harfler değiştirilmese bile daha yalın biçime sokulabileceği" ileri sürülür. Bu düşünceye devrin tanınmış gazetecilerinden Ebüzziya Tevfık şiddetle karşı çıkar. Bu yazar 519 olan harf ve işareti 110'a indirir.

Aynı yıllarda Yenişehirli Avni de "Harflerin Islahı" üzerinde düşünürken, Osmanlıların geri kalmışlığının en kuvvetli sebeplerinden biri olarak Arap yazısını gösterir, ancak sadece düzeltilmesini savunur.

Görüldüğü gibi bütün Tanzimat aydınları Arap yazısını tamamen atıp, yerine Latin harflerini almayı savunamıyorlar, sadece Arap yazısını biraz düzeltmeyi öneriyorlardı. Bu evrimci aydınların alfabe sorununu çözmeye yetmeyeceği, halkın okuryazarlığını artırmayacağı açıktı.

Tanzimat dönemindeki bu tartışmalar ancak küçümsenemeyecek bir düşünce birikimi yaratmıştır. Artık toprağa atılan bu tohumların ileride yeşermesi beklenecektir.

Osmanlı Ülkesine Latin Harflerinin Girişi

Eski Yunan alfabesinin bir kolu olan Latin yazısı 2500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Roma imparatorluğunun resmi yazısı olduktan sonra Fransız, İspanyol ve Portekiz gibi diğer latin toplumlarınca da benimsenir. Giderek latin olmayan diğer Avrupa toplumlarına da yayılır. Sonunda latin yazısı bir Avrupa yazısı olur. Bu yazı keşifler ve istilalarla denizaşırı ülkelere, Amerika Avustralya ve Okyanusyaya kadar uzanır. Latin yazısı artık evrensel bir nitelik kazanmıştır. Bu yazı Asya ve Afrikada pek yayılamamıştır. İşte o dönemlerde batı uygarlığı da evrenselleşme yolunda idi. Bu açıdan değerlendirilince Türkiyede latin yazısını alıp almama sorunu "bir eğitim sorunu olmaktan öte bir uygarlık sorunu" halindeydi.

Topraklarının yarısı Avrupada olan Osmanlı devletinin Batı uygarlığı ve Latin yazısının etkisinden uzak kalması düşünülemezdi. Selim III. dönemine kadar Avrupa'yla tek taraflı olan ilişkiler, daha sonraları karşılıklı olmaya başlamıştır. Selim III.'ün kız kardeşi Hatice Sultanın saray hizmetindeki ressam mimar Melling'ten latin harflerini öğrendiği bilinmektedir. Osmanlının yabancı ülkelere elçilik göreviyle gönderdikleri kişiler latin yazısını öğrenirler. Latin yazısının Osmanlı ülkesine sızması Tanzimat'la birlikte artar ve Devlet Avrupanın dışında kalamayacağını, batı uygarlığına kayıtsız olamayacağını kavrar. Büyükelçilik sayısı 5'den 14'e yükselir, konsoloslukların sayısı artar. Artık Osmanlı Dışişleri Bakanlığında Latin harfleri kullanılmaktadır. Latin yazısı tüm Osmanlı Dışişleri örgütünün resmi yazısı haline gelir.

Kırım savaşı (1856) sonrasındaki Paris Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti artık hukuken de Avrupa devletleri arasında kabul edilir. Batı, siyasal olarak Osmanlıyı Avrupanın içine almıştır. Çeşitli uluslararası toplantılara katılan Osmanlı devlet adamları Avrupanın artık dilini de yazısını da yaşayarak öğrenirler. Bu arada Türk öğrenciler Avrupa'ya eğitime gönderilirken, yabancı teknisyenler de Türkiye'ye gelirler.

Bir dünya ticaret yazısı olan Latin yazısı Osmanlı ticaret merkezlerinde, limanlarında geçerlilik ve ayrıcalık kazanır. Bir nevi dokunulmazlık elde eder. Bütün ticaret malları, ambalajlar, kutular ve sandıklar Latin harfleri ve Avrupa rakamlarıyla damgalanır. Limandaki hamaldan tüccara kadar herkes bu yazıya artık aşinadır. Osmanlı'da bankacılık sektörü de latin harflerini ve rakamlarını kullanır olmuştur. "Osmanlı" bankasının adı bile Ottoman Bank diye yazılır. Tahvillerde ve borç senetlerinde hep Latin yazısı kullanılır. Kağıt paralarda Latin yazısı ile Arap yazısı yanyanadır. Devlet içinde devlet olan meşhur "Düyunu Umumiye" örgütünün bütün yazışmaları Latin yazısıyla yapılır.

O dönemde uluslararası ulaştırmada yine Latin yazısı egemendir. Osmanlı ülkesinde latin yazısı vagonlarda, tabelalarda biletlerde ve konşimentolarda Arap yazısıyla boy ölçüşür. Bütün Osmanlı tren istasyonlarının ismi hem Arap hem de Latin harfleriyle yazılır. Dünya postalar birliğine (1874) üye olan Osmanlı Posta İdaresi, uluslararası posta işaretlerini benimser. Posta pullarında Arap ve Latin yazıları yanyana kullanılır. Kırım savaşı sırasında İstanbul telgraf ile Avrupaya bağlanmıştır. Artık telgraf haberleşmeleri, Latin harflerinin dilimizde yarıresmi bir uygulama alanı olmuştur. Latin yazısı artık Türkiye'ye girmiştir. Tanzimatla birlikte yazı konusunda bir yol ayırımına gelen Türklerin önünde başka bir yazı seçeneği beliriyordu.

Tartışmalar Hızlanıyor

Türk dili ve alfabe tartışmaları II. Meşrutiyet'le (1908) gelen özgürlük ortamında alabildiğince hızlanır. Islahatçı denilen çoğu aydınlar Arap yazısının sadece düzeltilerek Türkçeye uydurulmasını savunurken, Latinciler denilen küçük bir aydın grubu ise Arap yazısını tamamen bırakıp yerine Latin yazısının alınmasını savunurlar. Büyük çoğunluğu evrimci olan Meşrutiyet aydınları Arap harflerinin Türkçeye uymadığını, Türkçenin bütün güzelliklerini, ahengini ortaya koyamadığını görmelerine rağmen Latin harflerini savunamıyor, ıslahat öneriyorlardı. Alfabe sorunu üzerinde çaba sarf eden resmi ve özel dernek ve komisyonlar kurulmuştu. İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden İbrahim Temo -kendisi de bir Arnavuttur- Latin harflerinin alınmasından yana olduğu için "Latinci Temo" lakabıyla tanınır. Tiran'lı bir Osmanlı yurttaşı olan Mehmet isminde birisi (1910) Arnavutluk'ta Latin yazısı kullanılması için İstanbul'da Sadarete başvurur. Dilekçesi Şeyhülislamlığa gönderilerek, oradan *Kur'an*'ın Latin harfleriyle yazılamayacağı ve de Arap yazısının biçimine bile dokunulamayacağı görüşü çıkar. Böylece bu girişim de sonuçsuz kalır. Ancak bu fetvadan 2 yıl sonra Balkan savaşı çıkınca Arnavutlar Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bağımsızlıklarını elde ederler. O zaman Latin yazısı Arnavutların ulusal yazıları olur.

Önceleri *Tanin*'de "Arnavut Hurufatı" başlıklı yazısında "Bugün kullanmakta olduğumuz harflerin Türklük ve müslümanlıkla ilgisi yoktur. Türkler kendi yazılarını bırakıp bunları sonradan almışlardır" diyen Hüseyin Cahit, Şeyhülislamlığın ve İttihat ve Terakki yönetiminin karşı olduğunu görünce artık Latin yazısını savunmaktan çekinir olmuştur. Dönemin önemli düşünce akımlarından olan Türkçülük'ün liderlerinden olan Ziya Gökalp de Arap yazısının korunmasından yanaydı. O'na göre; Arap yazısı, tamamı Arap harflerini kullanan Rusya Türkleriyle Osmanlı Türkleri arasında bir bağ oluşturuyordu. Latin harfleri alınırsa bu bağ zayıflayacaktı. Bunun için Arap harfleri düzeltilip Türkçe'ye uydurulmalıydı. Alfabe sorunu üzerinde din baskısı da sürüp gidiyordu.

Türkçülerin, İslamcıların ve İttihat ve Terakki yönetiminin bu olumsuz tutumlarına karşın gazeteci Celal Nuri İleri Latin harflerinin alınmasını cesaretle savunuyordu. Hatta Latin harflerinin bir sancakta bir yıl süreyle denenmesini önerdi. ***İçtihat*** dergisi sahibi Dr. Abdullah Cevdet ile "İtikat'ı Batılıya İlan-ı Harp" isimli kitabıyla tanınan Kılıçzade Hakkı Bey de Latin ya-

zısının açıkça savunuculuğunu yapıyorlardı. Yine aynı görüşü savunan dergilerden *Hürriyet'i Fikriye*, İttihat ve Terakki yönetimini rahatsız ediyordu.

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde Enver Paşa bir yazı reformu uygulamaya kalkıştı. "Hattı Cedit", "Ordu Elifbası", "Enver Paşa Yazısı" gibi adlarla anılan bu yazıda yazı ayrık harflerle yazılıyor ve sessiz harflerin arasına sesli harfler konuyordu. Sadece Arapçayı ıslah edip Türkçe'ye uydurma gibi, bilimsellikten uzak ve yapay çabalarla bu yazı başarılı olamadı ve uzun yaşayamadı. Yazının işleri yavaşlattığı görüldü ve de Dünya Savaşı'nın ağır koşulları bu yazının yürümemesinin diğer sebepleriydi. Atatürk yazı devrimini yürütürken Enver Paşa'nın bu konudaki yanlışlarına düşmedi. Ancak zihninde devamlı bir "Enver yazısı akibetine uğramak" endişesi hakimdi. Diğer taraftan devrimin başarısı için bütün gelişmeleri yakından takip ve kontrol etti, hiçbir noktasında boşluğa düşülsün istemedi.

"Bu konuyu son senelerde düşündüğümü söylersem inanmayın. Ben ta çocukluğumdan beri bu davayı düşünen bir adamım".

Atatürk'de Latin yazısı düşüncesi çoktan beri mevcuttu. Büyüdüğü Selanik'de Rum ve Yahudiler Latin yazısını kullanırlarken, Türklerin de bir kısmı bu yazıyı yarıresmi kullanıyorlardı. Atatürk'de yazı bakımından biliçlenme o çocukluk günlerinden itibaren başlamıştır denilebilir. Manastır Askeri İdadisine girdiği 1895 yılında Arnavutların Arap yazısından Latin yazısına geçiş sorunları çok canlıydı. Atatürk, Bulgar Türkoloğu Manolof'a 25 yaşında genç bir subay iken ilerde bir yazı devrimi yapmak gerekeceğini açıkça belirtir. "Batı uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize kadar herşeyimizle batılılara uymalıyız. Emin olunuz ki, bunların hepsi birgün olacaktır." sözleriyle düşüncelerini açıklar. Meşrutiyet döneminin yazı tartışmalarını ilgiyle Madam Corinne'e yazdığı fransızca mektupların sonundaki Türkçe notu da Latin harfleriyle yazmıştır. Dünya Savaşı sonlarında Macar Türkoloğu Julius Nemeth'in *Türkische Grammatik* adlı kitabını inceler. Meşhur Erzurum Kongresinde 7/8 Temmuz 1919 gecesi Mazhar Müfit Kansu'ya ilerde yapacağı işleri not ettirirken Latin yazısının alınacağını bildirir. Kurtuluş Savaşı sırasında 1922'de Halide Edip ve Adnan Adıvar'a ilerde Latin harflerinin alınması ihtimalinden söz eder. Görüldüğü gibi Devrime yıllar öncesinden karar vermiştir. Ancak bir zamanlama dahisi de olan Atatürk 12 Eylül 1922'de İzmir Limanında "niçin Latin yazısını almıyoruz" şeklinde soru soran gazeteci Hüseyin Cahit'in bu sorusuna "daha zamanı gelmemiştir" şeklinde cevaplar. Yakın çevresine "Hüseyin Cahit, bana

zamansız bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı İnkılâbının zamanı daha gelmemişti" der. En belirgin özelliklerinden olan "zamanlama ve sabır" Atatürk'ün başarılarının anahtarıydı. "Sabrın bir deha olduğunu ben Mustafa Kemal'de gördüm" diyor Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

Atatürk'ün harf devriminden önce daha yapması gereken önemli işleri vardı. Yurt düşmandan kurtarılır, saltanat kaldırılır, Lozan Barışı imzalanır ve Cumhuriyet kurulur. Hilafet 1924'de kaldırılır ve arkasından Tevhid-i Tedrisat yasasıyla bütün okullar -Askeri okullar hariç- Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanır. 1925'de Doğuda Şeyh Sait ayaklanması patlar. Takrir'i Sükun yasası çıkarılır ve İstiklâl Mahkemeleri yeniden kurulur. Bu siyasal gelişmelerin ardından Şapka ve Giysi Devrimi, Tekke, Türbe ve Zaviyelerin kaldırılması ve Aşar vergisi gibi bir dizi devrim gerçekleştirilir. Takvim ve Saat değiştirilerek (1926) uygar Dünyaya ayak uydurulur. Arkasından Yurttaşlık yasası, Ceza ve Borçlar yasası kabul edilir. Kabotaj yasası çıkarılır. Bu sıralarda harf devrimi beklenirken İzmir'de Atatürk'e meş'um bir suikast girişimi ortaya çıkarılır. Ertesi yıl yani 1927'ye gelindiğinde Atatürk Cumhuriyetin temel bir belgesini hazırlama girişimleriyle meşguldür. Ekim ayının 15-20. günlerinde Türk tarihinin parlak sayfalarını herkesle paylaşan Atatürk, *Büyük Nutuk*'u okur. Bu eserinde Atatürk tarihle hesaplaşır ve kendisine ve eylemine inanmayanlara karşı başarısının öyküsünü ve haklılığını gösterir. Kurtuluş Savaşıyla başlayan, Cumhuriyetin ilanından geçen ve çağdaş Devletin kurulmasıyla son bulan büyük eylemin bütünlüğünü etraflıca anlatır.

Kısaca 1923-28 arasında yapılan devrimlerle ortam harf devrimi için uygun hale getirildi, çünkü işin şansa ve rastlantıya bırakılmaya tahammülü yoktu.

Şubat 1923'te toplanan I. Milli İktisat Kongresinde işçi delegelerden İzmir'li Nazmi ve iki arkadaşı "Latin harflerinin kabulu" konusunda bir önerge verdiler. Kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa bu önergeyi okutmadı bile. "Latin harflerini kabul edemeyiz, ...Latin harfleri İslam Birliğini bozar, ...Arap yazısının bırakılması, kıyametin kopmasıyla eşittir, ...Türk diline en uygun yazıyı benimsemek Türklerin işi değildir, ...Buna ancak Dünyada yaşayan 350 milyon ehl-i islam karar verebilir." şeklinde demeçler veriyordu. Bu demece *İçtihad* dergisinde Kılıçzade Hakkı Bey "İzmir İktisat Kongresinde Latin Harfleri" başlıklı üç yazıyla cevap verdi: "Biz yalnız müslüman mıyız?, Yoksa hem Türk hem müslüman mıyız?, Eğer biz yalnız müs-

lüman isek bize Arap harfleri yetişir, bunun yanında ulusçuluk savları yoktur ve olamaz. Eğer Türk isek, bir Türk kültürüne muhtacız. Bu kültür ise her şeyden önce dilimizden başlayacaktır. Herkesi korkutan ve softalanan (elinde) halka karşı büyük bir silah oluşturan soruna geliyorum: *Kur'an* Latin harfleriyle yazılır mı? Şurasını kafaya yerleştirmek yürekliliğini edinebilmek gerekir: Arap harflerinden başka harflerle Kur'an yazmak küfür değildir. İşte sorunun özü buradadır."

Hüseyin Cahit Yalçın 22 Eylül 23 günü *Resimli Gazete*'de "Latin Harfleri" başlıklı yazısında özetle "Memleketi kurtarmak için en lüzumlu tedbirlerden biri harflerimizi değiştirmektir" diyordu. Tahsin Ömer *Harflerimiz Latin Harflerinin Aynıdır* adlı kitabında Latin harflerini almanın bir sakıncası olmayacağını aksine yararları olacağını savunurken sekiz ünlü ve yirmibeş ünsüz harfden oluşan bir "Türk Alfabesi" düzenler. Bu bakımdan Tahsin Ömer ilk somut Türk Alfabesini öneren kişidir, ancak bu önerisi yeterli etkiyi maalesef yaratamamıştır.

Yazı tartışmaları Şükrü Saracoğlu'nun 24 Şubat 1924'de TBMM'de milli eğitim bakanlığı bütçesi üzerine yaptığı bir konuşma ile hızlanır. "Benim kanaatımca bu büyük derdin en vahim noktası harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam burada acaba benim fıkrime tuğyan - karşı çıkan - ve isyan edecek var mı? Bunun yegane kabahati harflerdir. Hacımızın, hocamızın, amirimizin, memurumuzun gayretine, yıllardan, asırlardan beri yapılan bunca fedakarlıklara rağmen halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçü okumuştur" der ve bu konuda Milli Eğitim Bakanlığının ne düşündüğünü sorar. Bunun üzerine bir araştırma yaptıran Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar öğretmenlerin % 96'sının Latin harflerine karşı olduğunu saptar.

Öteden beri Latin yazısını savunan Hüseyin Cahit Yalçın *Tanin*'de "Necat Yolu" başlıklı yazısında "Bilatereddüt söyleyebiliriz ki bu, bizim için bir kurtuluş yolu olacaktır." sözleriyle Latin harflerinin alınmasının gerekliliğini ifade eder. İbrahim Alaatin Gövsa *Resimli Gazete*'de Latin yazısının alınmasına karşı çıkarak bunun Türkçe yazmayı kolaylaştırmayacağını, aksine zorlaştıracağını ileri sürer. Aynı gazetede Ahmet Hikmet Müftüoğlu Latin yazısını istemenin akla ve mantığa sığmayan, çocukça bir tedbir olduğunu ifade eder.

Türkiye'deki bu tartışmaları yakından izleyen Berlin'deki Türk öğrenciler "Yeni Harfler Birliği" adıyla bir dernek kurarlar. Amaçları yazı değişikliğini gerçekleştirmek olan bu gençler Nisan 1924'de *Yeni Yazı* adlı bir de

dergi çıkarırlar ve beşi ünlü, yirmibeşi ünsüz, otuz harften oluşan bir alfabe önerirler.

O günlerde sık karşılaşılan bulanık ve çetrefil Osmanlı Kafasının tipik örneklerinden olan Ali Seydi "Latin Hurufu -harfleri- Lisanımıza Kabil'i Tatbik'midir?" isimli kitabında (1924) kurnazca ve ucuz polemiklerle Arapça'yı savunur. Özetle "Diyelim ki Latin yazısı resmen alındı. Hükümet eski yazıyı yasaklayacak mı? Özgür bir ülkede böyle şey olur mu? Buna hiç ihtimal veremem. Yasaklandı diyelim, yürür mü? Eskiden Avrupa saati alınmıştı, yürümemişti. Latin yazısının alınması daha kötü sonuçlar doğurur. Türkiye iki yazılı, iki dilli olur çıkar."

İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Avram Galanti 1925'de *Türkçe'de Arabi ve Latin Harfleri* ve *İmla Meseleleri* adlı kitapçıkları yayınlar. Burada Latin harflerinin alınmasına teknik, siyasi, iktisadi ve ilmi bakımlardan karşı çıkar. Doktor İsmail Şükrü ise *Asri Türk Harfleri* adlı kitabıyla çağdaş Türk harflerinin ancak Latin yazısıyla olabileceğini savunur. Ertesi yıl yani 1926 yılının ilk aylarında sorun yeniden alevlenir. Bakü'de yapılan *I. Türkoloji Kongresi*'nde bütün Rusya Türkleri için Arap harfleri yerine Latin yazısının alınmasına karar verilir.

Türk eğitiminin sorunlarını incelemek üzere davet edilen Dr. Kühne yazı sorununun bir uygarlık sorunu olduğunu, yazı değiştirmekle Türklerin batı uygarlığına daha kolay geçebileceğini vurgular. Bu noktalar Atatürk'ün dikkatini çeker ve Macar alfabesini incelemeye başlar. Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati 22 Mart 1926 günü "Latin Hurufu meselesi doğrudan doğruya Devletin siyaseti meselesidir" sözleriyle yazı işinin bir Devlet sorunu olarak ele alınacağının müjdesini veriyordu.

Yazı devrimine karşı olanlardan Fuat Köprülü *Milli Mecmua*'da "Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar zannediyorlar ki, Batı medeniyetine bu suretle daha çabuk ve kolay girebiliriz. Halbuki Batı medeniyetine girmek harflerimizin değişimi ve Latin harflerinin kabulü ile mümkün olmaz." diyerek tartışmaları yeniden alevlendiriyordu. Kaderin garip bir cilvesi olarak aynı Fuat Köprülü Harf Devriminin 10. Yıldönümünde 1938'de *Ülkü Dergisi*'nde tam tersi görüşleri savunacak "Türklerin kültür tarihinde bu kadar azametli, bu kadar geniş bir dönüm noktası var mıdır? Bilemeyiz. Bir milletin alfabesini bırakıp yeni bir alfabe kabul etmesi, eski bir kültür dairesinden çıkıp, yeni bir kültür çevresine girmesi demektir. Arap alfabesini bırakmakla Ortaçağ Doğu kültüründen silkinip çağdaş Batı kültürüne girmek

iradesini göstermiş oluyorduk" der. *Akşam Gazetesi*'nin 1926'da okuyucuları arasında "Latin alfabesi kabul edilmeli mi?, edilmemeli mi?" şeklindeki anket sorusuna 16 "aydın"dan sadece üçü olumlu cevap vermiş, devrin çok tanınmış romancısı Halid Ziya Uşaklıgil "memleketin resmi ve ilmi hayatında latin harflerinin yeri yoktur"diyebilmişti.

Türkiye'deki Türkçü -Turancı- liderlerden Zeki Velidi Togan yazı devrimine kesinlikle karşı çıkanlardandı. Düşüncelerini *Türk Yurdu*'nda şöyle dile getirir "Latin harflerinin dilimize uygulanması imkansızdır ve zararlıdır. Latin harfleri kabul edilirse 4-5 aydan fazla ömrü olmaz."

Türkiye'deki yazı devrimi öncesi yaşanan tartışmalar Avrupa basınında da yankı buldu. Paris'in *Le Temps gazetesi* 21 Mart 1926'da Arap yazısının yetersizliğini ve Latin yazısının üstünlüğünü anlatıyor ve Türkiyede Yazı Devriminin artık uygulanma zamanının geldiğini yazıyordu. İsviçre'nin *Le Journal de Geneve gazetesi* 15 Aralık 1926'da Türklerin yazı değiştirmelerinin artık gün meselesi olduğunu ve Türklerin ilk kez yazı değiştirmediklerini, bir zamanlar Uygur harfleri ile yazarken İslamiyetle birlikte Arap harfleriyle yazmaya başladıklarını işaret ediyordu.

Artık Türkiye'de Arap harflerinin yaşatılmasını isteyen tutucu güçler büyük ölçüde kırılmış ve alfabe sorununu din sorunu ile karıştırıp, Latin yazısına karşı çıkan bir kısım gerici düşünce temsilcilerinin etkisi azalmıştı. Eğitim üzerindeki din baskısı kaldırılarak eğitim lâikleştirilmişti ve Batı uygarlığını benimsemek yolunda oldukça önemli adımlar da atılmıştı. İşte alfabe değişikliği bu Devrimleri tamamlayacak ve taçlandıracaktı.

Harf Devriminin Gecikmesi

Türkiyede yazı devrimi dış etkenlerden dolayı değil, iç gelişmeler yüzünden 1928'e kadar gecikmiştir. Bilindiği gibi Devrimin 1926'da gerçekleşmesi bekleniyordu, Atatürk'e karşı suikast tertibinin ortaya çıkartılması, hükümetin buna karşı uyguladığı tedbirler ve 1927 *Büyük Nutuk* çalışmalarıyla geçti. Bilindiği gibi bu tarihi yapıtın ilk baskısı eski harflerle yapılmıştır. Atatürk *Büyük Nutuk*'u eski harflerle yazarken, gerçekleştirdiği büyük devrimini eski yazıyı bilen, kendi nesli ile paylaşmayı düşünmüş olabilir.

Latin yazısının alınmasına karşı olan aydınlar 1926'da çoğunluktadır. Üniversite hocaları Latin yazısı kabul edilirse protesto anlamında bir tek satır yazı yazmayacaklarını, kalemlerini kıracaklarını açıklıyorlar, basının bü-

yük bir bölümü de Latin yazısına karşı yayınlarını sürdürüyorlardı. Bunlar da Yazı Devriminin 1928 yılına ertelenmesine neden olan faktörlerdendir.

Devrimi yapacak ve karar verecek kadrolar arasında da henüz daha görüş birliği sağlanamamıştır. Örneğin Başbakan İsmet Paşa Latin yazısının alınmasına uzun süre karşı olmuştur. İsmet Paşa Arap yazısını savunmaz, ancak O'na göre Latin yazısına geçiş çok önemli bir karardır ve uygulamada çok ve çeşitli güçlükler doğabilirdi. "Yazı Devrimi, Atatürk Devrimleri içinde karar verilmesi en çok düşünülen konu" diyen İnönü'ye göre "Kolay yazıp okumaya muhtaç ve alışkın nesillerin birden okuyamaz hale gelmelerinin hesapsız mahsurları ürkütücü idi." İsmet Paşa yeni yazıya geçtikten sonra Arap harfleriyle tek bir satır bile yazmamaya büyük özen göstermiştir.

Hükümetin hiçbir Bakanı 1926'larda henüz Yazı Devriminden yana olduğunu açıkça söylememektedir. Ancak 1927 sonlarına doğru Hükümetin Yazı Devrimine karar verdiği anlaşılıyor. Gazeteci yazar Celal Nuri İleri 1926'da *Türk İnkılâbı* adlı kitabında dil ve alfabe sorununa geniş yer vererek Latin yazısının alınmasını savunur. Mithat Sadullah *Latin Harfleriyle Türkçe Elifba Tecrübesi* adlı eserinde 29 harften ibaret Türk Alfabesi önerir. Ertesi yıl Hidayet İsmail 35 Latin harfinden oluşan daha ayrıntılı bir Türk Alfabesi hazırlar.

Latin harflerinin Türkçeye uygulanması yolunda ateşli bir dönem olur 1927 sonları ile 1928'in ilk yarısı. Ahmet Cevat Emre 1928'de *Muhtaç Olduğumuz Lisan İnkılâbı Hakkında Bir Kalem Tecrübesi* adlı eserini yayınlar. İbrahim Necmi Dilmen "Latin Harfleri ile Türkçe Elifba", "Latin Harflerinin Kabulü Meselesi" ve *"Yeni Elifba ve İmla"* başlıklı yazılarını Milliyet'de yayınlar. Bütün bunların hepsi iyi niyetli ve kişisel çabalardır fakat üzerinde anlaşmaya varılmış alfabeler değildir. Ancak kamuoyunun hazırlanmasında bu çabaların çok önemli rolleri olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Hasan Saka Ağustos 1927'de Latin yazısının alınmasının uygun olacağını ileri sürer. Başbakan İsmet Paşa Ekim 1927'de Yazı Devriminin düşünüldüğünü açıklar. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt 8 Ocak 1928'de Türk Ocakları Merkez Heyetinde Latin yazısını savunan bir konuşma yapar. Anayasanın "Türkiye Devletinin din-i islamdır" biçimindeki fıkrası 8 Nisan 1928'de kaldırılarak lâikleşme yolunda son adım da atılmış olur. Bu arada İstanbul'da ilk Türkçe Hutbe okutulur. "Uluslararası Rakamların Alınması" nın 1928'de yasalaşmasıyla sıranın yazı devrimine geldiği iyice anlaşılır.

Komisyon Kuruluyor

Bakanlar Kurulu kararıyla 10 Haziran 1928'de "Dil Encümeni", "Dil Komisyonu" veya "Dil Heyeti" diye adlandırılan bir kurul oluşturulur. Üçü Milletvekili, üçü Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Görevlisi ve üçü de uzman olan dokuz üyeden oluşan bir komisyon kurulur. Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Darülfünun Müderris Muavini Ragıp Hulusi Özmen, Darülfünun eski muallimlerinden Ahmet Cevat Emre, öğretmen Fazıl Ahmet Aykaç, Dışişlerinden İbrahim Osman Karantay, Talim Terbiye Dairesi Reisi Mehmet Emin Erişirgil, Talim Terbiye Dairesi üyesi Mehmet İhsan Sungu'dan oluşan komisyona, işlerin genişlemesi üzerine Ahmet Rasim, İbrahim Necmi Dilmen, Celal Sahir Erozan, İsmail Hikmet Ertaylan ve Avni Başman da katılırlar. Komisyon Latin yazısı temeline dayanan 20 kadar değişik alfabeyi inceler. Burada başlıca tartışma konusu harflerin seçiminde olur. Komisyondaki Türkçe'ciler sade bir alfabeden yanaydılar ve eğer Arapça kelimeler Türkçe içinde kalacaksa bu yeni kalıp içerisinde eriyip kaybolmalarının doğru olacağını ileri sürüyorlardı. Komisyon 24 harften oluşan Latin alfabesini olduğu gibi benimsememiş ve Türkçenin özelliğine uygun Latin alfabesindeki bazı harfleri atmış ve bazı yeni harfler eklemiştir. Örneğin **Q ve X** harflerine yer verilmemiş, **Ç, Ğ, İ, Ş** gibi ünsüzlerle, **I, Ö, Ü** gibi ünlüleri eklemek gerekli görülmüştür. Böylece 8'i ünlü, 21'i ünsüz 29 harften oluşan ve 19 Temmuzdaki toplantıda kesinleşen Türkçe Latin harflerine "Türk Alfabesi" adı verildi. Türkçe yazım (imla) ve dilbilgisi kurallarında da tartışmalar yaşandı. Atatürk'ün isteği üzerine son çalışmalarını yapmak üzere Ankara'dan gelen komisyon gündüzleri Galatasaray Lisesinde, geceleri de Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmalarına devam eder. Çalışmalar Dolmabahçe'de Atatürk'ün başkanlığında gözden geçirilir. Komisyon 5 aylık çalışma sonunda Alfabe Raporu ve Gramer Raporu olmak üzere iki rapor hazırlar. Kırkbir sayfa ve 8 bölümden oluşan Alfabe Raporu Ağustos ayı başında kitap halinde basılır. Alfabe hazırlanırken yeni yazının fonetik olmasına ve harflerin uluslararası ses değerlerini elden geldiği kadar korumasına çalışılmış, çift yada üçlü seslere yer verilmemiş, her sese karşılık tek harf benimsenmiştir. Falih Rıfkı Atay *Hakimiyeti Milliye*'de (1 Temmuz 1928) "Harf Meselesi" başlıklı yazısında özetle şöyle diyordu "Diktiğimiz ağacın gölgesinde bizden sonraki nesillerin başı serinleyecek, bizim ömrümüz bu fıdanı sulamak, yetiştirmek ve hüsn-ü muhafaza etmekle geçecektir. İnkilâp devirlerine rast gelmiş olanların mukadderatı ve şerefi budur."

"Ya üç ayda ya hiçbir zaman"

Proje Atatürk'e sunulmadan önce uygulamanın ne zaman başlayacağı, yeni yazının bütün ulusa ne kadar zamanda maledileceği gibi hususlarda bir açıklık ve netlik yoktu ve bir program geliştirilmemişti. Genellikle 5-15 yıllık bir süre öngörülüyordu. Gelişmeleri dikkatle izleyen yabancı diplomatlardan İngiliz Büyükelçisi ülkesine yazdığı şifrelerde 5 yıllık bir süreden bahseder. Keza Amerikan Büyükelçisi Grew da ülkesine yazdığı notlarda, okullarda 7 yıllık bir öğrenim gerektiğini, bütün toplumun yeni yazıyı öğrenebilmesi için de 15 yılın gerekeceğini ileri sürüyordu. *New York Times Gazetesi*, ancak 15 yılda yeni alfabeye alışılabileceğini yazıyordu. Komisyonun en devrimci üyeleri bile en az 5 yıllık bir sürenin geçmesi; gerekeceğini savunuyorlardı. Daha kısa bir sürede bunun gerçekleşmesi düşünülemiyor, akla bile gelmiyordu.

Falih Rıfkı projeyi 1 Ağustos günü Dolmabahçede Atatürk'e sundu. Kendisi bunu *Çankaya* adlı ünlü eserinde şöyle anlatır: "Tasarıyı Atatürk'e götürdüm, uzun uzadıya inceledi, beğendi ve bana: -Yeni yazıyı ne kadar zamanda mekteplere ve halka maletmeyi düşünüyorsunuz diye sordu. -Arkadaşlar 5 ila 15 yıl arasında bir müddet düşünmektedirler. İlkokullarda ilk yıllarda iki alfabe birlikte okunmalı, gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş bütün metni yeni yazıya çevirmeli, diyorlar. Bununla beraber bir mühlet tesbit etmek ve tatbik şekillerini tayin etmek komisyonun vazifesi değildi, cevabını verdim. -Ya üç ayda ya hiçbir zaman dedi. -Üç ayda mı? Yüzüne bakakalmıştım. -Çocuğum dedi, gazetelerde 5 yıl sonra yalnız yarım sütun mu eski yazı kalacak. Herkes o yarım sütunu okur, 5 yıl içinde harp gibi bir buhran çıkarsa bizim yazı da Enver yazısının akıbetine uğrar." Bu sözlerde derin bir önsezi olduğu aşikar. Nitekim 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı, şayet Devrim hareketi ağırdan alınaydı büyük bir güçlükle karşılacaktı. Atatürk'ün bu sözleriyle bin yıllık bekleyiş sona eriyor ve Türkçe bağımsızlığına kavuşuyordu.

"Arkadaşlar güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz"

Türk Yazı Devrimi Atatürk'ün 9/10 Ağustos gecesi saat bire doğru Gülhane'de Sarayburnu'nda "Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz" sözleriyle başlayan ve "Arkadaşlar bizim güzel, ahenkdar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetindeyiz.

Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle behemahal pek çabuk bir zamanda mükemmel surette anlayacağız." sözleriyle devam eden meşhur söyleviyle başlar.

O yapamayacağını konuşmayan ve konuştuğunu da kesinlikle yapan ve uygulayan bir kişiliğe sahiptir. Her büyük kararında olduğu gibi burada da küçük ayrıntılara özen göstererek Yazı Devrimini İstanbul Gülhane Parkı'nda ve bir Ağustos ayında başlattı. Bir kültür Devrimi olan yazı değişikliğini Türkiye'nin en büyük kültür merkezi olan İstanbul'da başlatması hem uygun hem de gerekliydi. Basının büyük kısmı, basımevleri, dergiler ve yazarlar ile üniversite oradaydı. Yazı Devrimine en büyük destek veya direnme de İstanbul'dan gelebilirdi. Başarıya ulaşabilmek için İstanbul'un kazanılması gerekiyordu. Mayıs 1919'dan 1927'ye kadar ayrı kaldığı İstanbul'u Yazı Devrimi meşalesini orada tutuşturarak onurlandırmak istiyordu.

Türk tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Tanzimat Fermanı Padişah Abdülmecit'in onayıyla 3 Kasım 1839 günü Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa tarafından Topkapı Sarayının Gülhane Köşkü önünde "Gülhane Hatt-ı Hümayunu" olarak okunmuştur. O tarihten tam 89 yıl sonra Atatürk genç Cumhuriyete ve ülkeye, düşünülmesi bile mümkün olmayan bir büyük devrim armağan ederek cevap veriyordu. Tanzimatçıların düşünemediklerini Atatürk gerçekleştiriyordu.

Türklerin tarihinde bir zaferler ayı olarak bilinen Ağustos'da Yazı Devriminin de bir zafer olacağına inanan Atatürk 26 Ağustos 1928 günlü bildirisinde Büyük Zafer ile Yazı Devrimi arasında bir karşılaştırma yaparak "Bugün yeni Türk harfleriyle cehalete karşı açtığımız mücadelenin yarın Millet için 26 Ağustos zaferinden daha yüksek ve geniş saadet neticeleri getireceğini muhakkak görüyorum" diyordu.

Yine meşhur Sarayburnu söylevinin hemen arkasından, düşüncelerini vatandaşlarla paylaşırken şunları söylüyordu: "şimdi sözden ziyade iş zamanıdır. Artık benim için, hepimiz için çok söz yok, faaliyet, hareket, yürümek var. Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak mecburiyetinde olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır." "Vatandaşlar yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz. Bütün Millete, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu Vatanperverlik ve Milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir Milletin, bir heyet-i içtimaiye'nin yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez, bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu Millet utanmak için yaratılmış bir Millet de-

ğildir. İftihar etmek için yaratılmış ve iftiharlarla tarihini doldurmuş bir Millettir. Milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki, Türk'ün seciyesini anlamayarak bir takım zincirlerle kafamızı sarmışlardır. Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene iki sene içinde bütün Türk Heyeti İçtimaiye'si yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla ve kafasıyla bütün alem'i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir."

Atatürk'ün Gülhane söylevi bütün yurdu heyecanlandırmış, ülkeyi baştan başa coşku seli kaplamıştı. Hiç okuma yazma bilmeyen geniş halk kitleleri Harf Devrimini cehaletten sıyrılmanın bir fırsatı kabul ederek bu harekete gönülden bir coşkuyla katıldılar. Latin harfleri kabul edilirse kalemlerini kıracak olan üniversite öğretim üyeleri bu coşku ve kudret karşısında hemen yön değiştirmiştir. Her yerde kurslar açılıyor, Devlet görevlileri, öğretmenler, subaylar, gazeteciler yeni yazıyı öğrenmeye çalışıyorlardı. Hiçbir şeyi oluruna bırakmayan Atatürk burada da işi sıkı takip eder, bütün Milletvekillerini yeni yazıyı öğrendikten sonra kendi bölgelerine birer öğretmen olarak gönderir. Vali, Belediye Başkanı ve Kaymakamlar da kendi yörelerinde birer öğretmen gibi çalışmaya başladılar.

Başöğretmen Atatürk

Türk yazı devrimi yapılırken "Millet Mektepleri Teşkilatı Yönetmeliği"nin dördüncü maddesi gereği Atatürk'e "Başöğretmenlik" sıfatı resmen verilir. O'na verilen bu sıfat saygı sevgi veya övgü belirtisi değil resmi bir sıfatdır. Başöğretmen sıfatıyla hemen yurt gezilerine çıkan Atatürk sırasıyla Tekirdağ, Bursa, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri üzerinden Ankara'ya döner. Gittiği şehir ve köylerde, meydana dikilmiş karatahta önünde, elinde tebeşirle, bakkala ve kasaba dilinin nasıl yazılacağını öğreten tarihdeki ilk ve tek Devlet Başkanı Atatürk'dür. Hiçbir zaman cilacı olmayan, bir Heykeltraş olan Atatürk yazı seferberliğinde de ulusu arkasından sürükleyerek yazı devriminin ruhu olmuştur.

Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1928 günkü toplantısını şu tarihi sözlerle açar: "Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan bir vasıtayla sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun

olduğunu, şehirde ve köyde, yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıkları güneş gibi meydana çıkmıştır.....Milletler ailesine münevver, yetişmiş, büyük bir Milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçe'ye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde de mümtaz bir sima -olarak- kalacaktır. ...Aziz arkadaşlarım, yüksek ve ebedi yadigarınızla büyük Türk Milleti yeni bir nur alemine girecektir."

Meclisin tüm üyelerince 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayı ile kabul edilen 11 maddelik yasa, 3 Kasım 1928'de "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" adıyla yürürlüğe girer (Ek - 1). Bu arada iki ek yasa daha kabul edilerek yeni harfler için gereken masrafları karşılamak üzere bütçeye 400.000 TL kaynak aktarılır. Yeni Harflerin getirilmesi için 200.000 TL ayrılır ve bunlar için gümrük kaldırılır. Yeni harflere geçişte zarar göreceği düşünülen basına yardım için de 200.000 TL ayrılır. Türk alfabesi ve devrim hareketi bu parayla gerçekleştirilmiştir.

Oylamanın hemen arkasından Atatürk'e altın bir levha üzerinde kabartma harflerden yeni Türk harflerinin yazılıp sunulması da benimsenir . Üzerinde Türk harfleri ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine. Kabul tarihi 1 Kasım 1928" yazısı bulunan bu altın levha bugün Anıtkabir'deki Atatürk Müzesi'ndedir.

Millet Mektepleri

Yazı değişikliğinin toplum, devlet ve kişi hayatında bir günde uygulanamayacağı dikkate alınarak 19 aya kadar uzanan üç aşamalı bir plan saptanmıştır. Basında son sınır 1 Aralık 1928, Devlet işlerinde son sınır 1 Ocak 1929 olarak belirlenir. Ticari Defterler, Mahkeme İlamları ve diğer Dilekçeler için son tarih 1 Haziran 1929, Basılı Evrak ve Tutanaklar için ise son tarih 1 Haziran 1920 olarak benimsenir.

Okul çağı dışındaki geniş kitleyi okuryazar yapmanın özlemi ve amacıyla 1 Ocak 1929 günü "Millet Mektepleri" resmen açılır. Gazeteler o günü "Maarif Bayramı" olarak kutlarlar. Tam böyle bir bayram havası içindeyken, Millet Mekteplerinin hazırlanmasında büyük emek sarfeden ve Millet Mektepleri Teşkilat Yönetmeliğini bizzat yazan Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey perfore Apandisit sonucu ölür. Emek verdiği bu okulların açılışını göremeden ani olarak ölen Bakan'ın mezarı başında Başbakan İsmet Paşa çok duygulu bir konuşma yapar: "İnkılâpçıların ölürken kalanlardan ve

yeni yetenlerden bir tek dileği vardır: Cansız bileklerinde sallanan vazife bayrağının kavranıp daha yüksekte dalgalandırılmasıdır. Necati, aziz Necati, dileğin yerine getirilecektir." Bu zamansız ölümüne karşın o günden beri Mustafa Necati adı Türk Yazı Devrimi tarihinde saygıyla anılmaya devam etmektedir.

Bu millet mektepleri hiç okuma yazma bilmeyenler için 4 ay, eski yazıyı bilenlenlere yeni yazıyı öğretmek için 2 süreli olmak üzere iki çeşitti. Merkez Milli Eğitim Bakanlığı idi. Bakan her üç ayda bir Atatürk'e çalışmalarla ilgili rapor vermekle yükümlü idi. Millet mektepleri örgütü il, ilçe, bucak ve köylere bölünmüştü. Okullar, camiler, hükümet salonları, kulüpler, salonlar ve kahveler gibi toplanmaya elverişli bütün mekanlar kullanılabilecekti. Millet Mektepleri öğretmenlerine iki aylık için 30, dört aylık için 50 Lira ödenecekti. Bu okullara Genel Bütçeden ödenek ayrılmıyor, her il, ilçe ve bucağın Millet mektepleri kendi olanaklarıyla kaynak yaratıyorlardı. Milli Eğitim örgütünün ulaşamadığı yerler için de gezici öğretmenler ağı kurulmuştu. Bu mekteplerin yönetmeliğinde yeni yazıyı öğrenmeyi ve öğretmeyi özendirici hükümler de vardı. Beş yıllık dönemde 1928-1933 yılları arasında bütün Türkiye'de 54.050 Millet mektebi dershanesi açıldı. Bunların % 34.40'ı kentlerde, % 65.60'ı köylerdeydi. Yani üçte ikisi köylerde açılmıştı. Bu okullarda 46.690 öğretmen görev aldı. Öğretmenlerin % 39'u kentlerde, % 61'i ise köylerde çalıştı. Beş yıl içinde bu okullara 2.350.924 insan gitti., bunların % 66'sı köylü, % 34'ü kentli yurttaşlardı. Buradan 1.124.926 kişi diploma aldı. Ortalama başarı % 48.78'dir. Köylerdeki ortalama başarı oranı % 46, kentlerdeki ortalama başarı oranı % 54 olmuştur. Yazı devriminin 5. Yılında 3.000.000 kişi yeni yazıyı öğrendi. Türkiye'de 1927'de eski yazıyla okuma yazma bilenler 1.100.000 iken, bu beş yıl içinde okuryazar sayısı üç kat artmış bulunuyordu. Büyük emellerle açılan ve açılırken 10-15 yılda Türkiye'de okuma yazma bilmeyen bir tek yurttaş kalmayacak diye düşünülen bu okullarda bir zamanların hızı daha sonra azalmıştır. Ortalama 1.200.000 kişi bu okullarda okuma yazma öğrenebilmiştir. Türkiye'nin o yıllardaki nüfusuna göre bu hiç de azımsanacak bir rakam değildir. Yazı devrimi açısından bu okulların atılımcı gücü yatsınamaz. Cumhuriyetimizin onuncu yılına gelindiğinde (1933) eğitim sorunumuz her ne kadar çözümlenebilmiş değilse de, bu okulların yeni yazının tanıtılması, uygulanması ve öğretilmesinde önemli rolleri olmuştur. Ancak 8 yıl yaşatılabilen Millet Mektepleri yeni Türk alfabesinin geniş halk kitlelerine ulaşmasında başarılı olmuşlardır.

Latin kökenli alfabenin kabulu, o günden bu yana bazı eleştirilere yol açmıştır. Arap harflerinin kullanıldığı bin yıllık dönemde yazılmış olan eserlerle ilişkilerin kesildiği ileri sürülüyordu. Ayrıca o dönemde aramızdaki kültür bağının ortadan kalkdığı iddia ediliyordu. Eski harflerle yazılmış eserlerdeki bir kısım bilgilerin geçerliliklerini kaybettikleri, bazılarının ise tekrar olduğu göz önüne alınırsa ileri sürülen iddiaların önemli olmadıkları anlaşılır, kaldı ki, yetişmiş uzmanlar o dönemdeki kıymetli eserleri inceleyip, yorumlayarak Türk kültür hayatına katma imkan ve gücüne sahiptirler. Dolayısıyla geçmişle kültürel bağın kesilmesi, kopması sözkonusu değildir. Her Devrim özel hayatta ve toplum hayatında başlangıçta sıkıntılar ve güçlükler yaratır. Harf Devrimi de böyle bir güçlük yaratmış olabilir. Burada önemli olan, sıkıntıların uzun sürmemesi ve faydalarının kayıp zannedilenlerden fazla olmasıdır. Böyle bakıldığında Türk toplumundaki okur yazar oranında sağlanan yüksek artış, Türkçenin ve Türk kültürünün gelişmesinde elde edilen olumlu sonuçlar, yeni yazının başarısı olarak kabul edilmelidir.

Türk toplumunu çağdaş düşünceye götüren, asırların karanlığını ışığa dönüştüren, Dünya tarihinde bir anıt gibi yaşayan Atatürk Devrimleri'nin en önemlisi "Harf Devrimi"dir. Harf Devrimi Cumhuriyetin en önemli başarısı olup uygarlık yolunda yeni bir çağın başlangıç aşamasını oluşturmuştur. Yetmişinci yılını idrak ettiğimiz Harf Devrimi Türkiye'nin seçtiği yükseliş yolunda sonsuza kadar yaşayacak olan, Atatürk'ün adına, ruhuna ve eylemine layık dev bir projedir.

O güneş yüz asla solmasın.

EK 1:

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun

Kanun No : 1353

Kabul Tarihi: 1 Teşrinisani (Kasım) 1928

(Resmi gazete ile neşir ve ilanı: 3 Teşirinisani 1928)

"**Madde 1**- Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk Harfleri) ünvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

"**Madde 2**- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburiidir.

"**Madde 3**- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin Devlet muamelatına tatbiki tarihi 1929 kanunsanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerinin ve ilamların ve matbu muamelat cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askeri hüviyet ve cüzdanları 1929 Haziran iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

"**Madde 4**- Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziran'ının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kanunuevvelinin iptidasından itibaren Türkçe hususi veya resmi levha, tabela, ilan ve sinema yazıları ile kezalik Türkçe hususi, resmi bilcümle mevkut, gayri mevkut gazete, risale ve mecmualarının Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

"**Madde 5**- 1929 Kanunsani iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

"**Madde 6**- Resmi ve hususi bütün zabıtlarda 1930 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harflerinin stenografı makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

"**Madde 7-** Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahvilat ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukuki mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

"**Madde 8-** Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin bütün Türkçe muemalatına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kanunsanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, halk tarafından meskur müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleriyle müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

"**Madde 9-** Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

"**Madde 10-** Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

"**Madde 11-** Bu kanun ahkamını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.